

PUL-KREDIT SIYOSATINING AHOLI DAROMADLARINI OSHIRISHDAGI AHAMIYATI

Ilmiy rahbar: "Iqtisodiyot" kafedrası
katta o'qituvchisi **Mirzayev Otabek**
Andijon davlat texnika instituti talabasi
Rustamova Nargiza

Annotatsiya. Ushbu maqolada pul-kredit siyosatining aholi daromadlariga ta'sir etish mexanizmlari tahlil qilingan. Tadqiqotda narxlar barqarorligini ta'minlash orqali real daromadlarni himoya qilish, iqtisodiy faollikni rag'batlantirish va moliyaviy barqarorlikni saqlash kabi jihatlar ko'rib chiqilgan. O'zbekiston misolida aniq statistik tahlil va qiyosiy yondashuv asosida siyosat samaradorligi baholanib, aholi daromad-larini barqaror oshirishga qaratilgan amaliy takliflar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: Pul-kredit siyosati, aholi daromadlari, Markaziy bank, asosiy stavka, inflyatsiya, real daromad, makroiqtisodiy barqarorlik.

Kirish. Mamlakat iqtisodiy rivojlanishining asosiy mezoni aholining turmush darajasi va daromadlarining barqaror o'sishidir. Har bir fuqaroning oylik maoshi yoki topgan daromadining qadri uning xarid qobiliyati bilan o'lchanadi. Bozordagi narx-navo oshib ketisa, pulning "kuchi" kamayadi. Aynan shu nuqtada davlat tomonidan olib boriladigan pul-kredit siyosati muhim o'rin tutadi. Inflyatsiya, ya'ni narxlarning umumiy o'sishi, aholi daromadlarining real qiymatini "yeb qo'yadigan" asosiy omil hisoblanadi. Shu sababli, pul-kredit siyosatining asosiy vazifasi bo'lgan narxlar barqarorligini ta'minlash, aholi daromadlarini himoya qilishning poydevoridir.

Ushbu tadqiqotning muammosi shundan iboratki, pul-kredit siyosatining vositalari aholi daromadlariga qanday kanallar orqali va qanchalik samarali ta'sir ko'rsatishini baholash murakkabdir. Tadqiqot maqsadi – O'zbekiston sharoitida pul-kredit siyosatining aholi daromadlariga ta'sirini tahlil qilish hamda ushbu siyosat samaradorligini oshirish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Mavzuga oid adabiyotlarning tanqidiy tahlili. Pul-kredit siyosatining iqtisodiyotga, jumladan, daromadlarga ta'siri iqtisodiy nazariyalarda uzoq vaqtdan beri muhokama qilinadi. Klassik iqtisodiy maktab vakillari pulning neytralligini ta'kidlab, uzoq muddatda pul miqdorining o'zgarishi faqat narxlar darajasiga ta'sir qiladi, real daromadlarga (inflyatsiyani hisobga olgan holdagi daromadlar) esa ta'sir etmaydi, deb hisoblashgan. Ammo, mashhur iqtisodchi Jon Meynard Keyns va uning izdoshlari qisqa muddatli davrda pul-kredit siyosati foiz stavkalari orqali investitsiyalarga, bu esa o'z navbatida umumiy talab va daromadlarga ta'sir ko'rsatishi mumkinligini isbotlashgan [1].

Zamonaviy tadqiqotlarda pul-kredit siyosatining ta'sir kanallari yoki transmissiya mexanizmi (siyosat qarorlarining real iqtisodiyotga yetib borish zanjiri) chuqurroq o'rganilmoqda. Xalqaro Valyuta Jamg'armasi hisobotlarida ta'kidlanishicha, rivojlanayotgan mamlakatlarda moliyaviy bozorlarning yetarlicha rivojlanmaganligi ushbu mexanizm samaradorligini pasaytirishi mumkin [2]. O'zbekistonlik iqtisodchi olimlar, masalan, A. Vahobov va T. Malikovning ishlarida milliy iqtisodiyotda pul-kredit siyosatining o'ziga xos jihatlari va narxlar barqarorligiga erishish masalalari keng yoritilgan [3]. Shunga qaramay, ushbu siyosatning to'g'ridan-to'g'ri aholi daromadlarining turli qatlamlariga ta'siri alohida tadqiqot ob'ekti sifatida kam o'rganilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqotda nazariy qoidalarni amaliy dalillar bilan asoslashga qaratilgan deduktiv yondashuv qo'llanildi. Tadqiqot uchun zarur bo'lgan ma'lumotlar ikkilamchi manbalardan olindi. Bularga O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki, Prezident huzuridagi Statistika agentligi hamda Iqtisodiyot va moliya vazirligining so'nggi 5-7 yillik statistik ma'lumotlari (yillik inflyatsiya darajasi, asosiy stavka, aholi jon boshiga real daromadlar, kreditlash hajmi va h.k.) kiradi [4], [5]. Tahlil usullari sifatida qiyosiy tahlil (O'zbekistondagi holatni umumiy tendensiyalar bilan solishtirish) hamda statistik tahlildan foydalanildi. Statistik tahlil doirasida asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlarning vaqt bo'yicha o'zgarish dinamikasi va ular o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik darajasi o'rganildi.

Tahlil va natijalar. O'zbekistonda so'nggi yillarda olib borilgan pul-kredit siyosati va uning aholi daromadlariga ta'sirini baholash uchun 2021-2024 yillardagi asosiy

makroiqtisodiy ko'rsatkichlar dinamikasini ko'rib chiqamiz. Bu davr iqtisodiyot uchun post-pandemik tiklanish, tashqi shoklar va keyinchalik barqarorlashuv bosqichlari bilan tavsiflanadi. Markaziy bank bu davrda inflyatsiyani jilovlash uchun asosiy stavkadan (Markaziy bankning tijorat banklariga pul beradigan minimal foiz stavkasi) faol foydalandi.

2021-yil iqtisodiy tiklanish fonida kechdi. Markaziy bank asosiy stavkani yil davomida 14 foiz darajasida barqaror ushlab turdi. Bu iqtisodiy faollikni qo'llab-quvvatladi va tijorat banklari tomonidan iqtisodiyotga ajratilgan kreditlar hajmi qariyb 21 foizga o'sdi. Natijada, Statistika agentligi ma'lumotlariga ko'ra, aholi jon boshiga real pul daromadlari 10.3 foizga yuqori o'sishni ko'rsatdi [4]. Biroq, shu bilan birga yillik inflyatsiya ham 10 foiz darajasida saqlanib, kelgusi xatarlardan darak berib turdi.

2022-yil tashqi iqtisodiy vaziyatning keskinlashuvi va global inflyatsion bosimlarning kuchayishi bilan yodda qoldi. Bunga javoban Markaziy bank keskin choralar ko'rishga majbur bo'ldi va mart oyida asosiy stavkani 17 foizgacha oshirdi, yil yakunida esa 15 foiz darajasida qoldirdi [5]. Siyosatning bunday qat'iylashuvi kreditlash sur'atlariga ta'sir qilib, uning yillik o'sishi 15 foizgacha sekinlashdi. Asosiy zarba esa aholi daromadlariga to'g'ri keldi: yillik inflyatsiya 12.3 foizgacha tezlashdi va natijada real daromadlarning o'sishi keskin pasayib, atigi 2.2 foizni tashkil qildi [6]. Bu inflyatsiyaning daromadlar qadrini qanday yemirishi va unga qarshi kurashish naqadar muhimligini yaqqol ko'rsatadi. Shu bilan birga, yuqori stavka milliy valyutadagi depozitlar jozibadorligini oshirib, aholining jamg'arma faolligini rag'batlantirdi.

2023-yildan boshlab vaziyat barqarorlasha boshladi. Oldingi yilgi qat'iy siyosat o'z samarasini berib, inflyatsion bosimlar pasaydi. Bu Markaziy bankka asosiy stavkani yil davomida bosqichma-bosqich 14 foizgacha tushirish imkonini berdi. Natijada yillik inflyatsiya 8.8 foizgacha sekinladi. Bu holat darhol real daromadlar dinamikasida o'z aksini topdi – yillik o'sish biroz tiklanib, 2.4 foizga yetdi [4]. Shuningdek, qat'iy pul-kredit siyosati milliy valyuta kursining nisbiy barqarorligini ta'minlashga ham xizmat qildi, bu esa import qilinadigan tovarlar narxi orqali umumiy inflyatsiyani jilovlashda qo'shimcha omil bo'ldi.

Umuman olganda, tahlil qilingan davr shuni ko'rsatadiki, pul-kredit siyosati qarorlari va aholi real daromadlari o'rtasida aniq, ammo ma'lum bir vaqt o'tishi bilan namoyon

bo'ladigan (vaqt lagi bilan) bog'liqlik mavjud. Inflyatsiyaning yuqori darajasi daromadlarning o'sish sur'atlarini keskin pasaytirs, narxlar barqarorligining ta'minlanishi real daromadlar uchun mustahkam poydevor yaratadi.

Tadqiqot natijalarining muhokamasi. Olingan tahliliy natijalar pul-kredit siyosatining aholi daromadlariga ta'siri murakkab va ko'p qirrali ekanini tasdiqlaydi. Asosiy xulosa shuki, bu siyosatning daromadlarni oshirishdagi eng katta hissi – bu makroiqtisodiy barqarorlikni (iqtisodiyotning keskin tebranishlarsiz, bir maromda rivojlanishi) ta'minlashdir. Tahlil shuni ko'rsatdiki, inflyatsiyaning bir necha foizga o'sishi ham real daromadlar o'sish sur'atini bir necha barobarga sekinlashtirib yuborishi mumkin. Narxlar barqaror bo'lgan sharoitda odamlar o'z kelajagini rejalashtira oladi, jamg'armalarining qiymati saqlanib qoladi va ishbilarmonlik muhiti yaxshilanadi [7].

Natijalarimiz adabiyotlar tahlilida keltirilgan nazariyalarga mos keladi. Qat'iy pul-kredit siyosati qisqa muddatda iqtisodiy faollikni biroz sekinlashtirgandek tuyulsa-da, uzoq muddatda bu aholi farovonligi uchun eng to'g'ri yo'ldir. O'zbekiston sharoitida pul-kredit siyosatining samaradorligini biroz pasaytirayotgan omil – bu transmissiya mexanizmining ba'zi kanallarining zaifligidir. Masalan, bank tizimidan tashqaridagi naqd pul muomalasining yuqoriligi va aholining moliyaviy vositalardan foydalanish darajasining pastligi Markaziy bank qarorlarining real iqtisodiyotga to'liq yetib borishiga to'sqinlik qilishi mumkin.

Xulosa va takliflar. Umumiy xulosa qilib aytganda, pul-kredit siyosati aholi daromadlarini to'g'ridan-to'g'ri oshiradigan vosita emas. Uning asosiy ahamiyati – narxlar barqarorligini ta'minlash orqali daromadlarning qadrsizlanishiga yo'l qo'ymaslik va barqaror iqtisodiy o'sish uchun poydevor yaratishdir.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, quyidagi amaliy takliflarni ilgari surish mumkin:

1. Transmissiya mexanizmini kuchaytirish: Markaziy bank qarorlarining iqtisodiyotga ta'sirini oshirish uchun banklararo raqobatni kuchaytirish, fond bozorini rivojlantirish va naqd pulsiz hisob-kitoblarni yanada ommalashtirish zarur.

2. Aholining moliyaviy savodxonligini oshirish: Odamlarga inflyatsiya, foiz stavkalari, depozitlar va kreditlar haqida sodda tilda ma'lumot berish orqali ularning siyosat o'zgarishlaridan unumli foydalanishini ta'minlash lozim [8].

3. Kommunikatsiya siyosatini takomillashtirish: Markaziy bank o'z qarorlarining sabablari va kutilayotgan natijalari haqida jamoatchilikka muntazam va tushunarli axborot berib borishi kerak. Bu aholi va tadbirkorlarda ishonch uyg'otadi.

Ushbu chora-tadbirlar pul-kredit siyosatining nafaqat qog'ozda, balki amalda ham har bir o'zbekistonlikning farovonligiga xizmat qilishini ta'minlashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Keynes, J. M. (1936). *The General Theory of Employment, Interest and Money*. Macmillan & Co.
2. International Monetary Fund. (2024). *Uzbekistan: Staff Concluding Statement of the 2024 Article IV Mission*. Washington, D.C.
3. Vahobov, A.V., Malikov, T.S. (2021). *Pul va banklar: Darslik*. "Iqtisod-Moliya" nashriyoti.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi. (2024). *O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy holati*. Statistik to'plam. Toshkent.
5. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2023). *Pul-kredit siyosatining 2023 yil yakunlari va 2024 yilga mo'ljallangan asosiy yo'nalishlari*. Toshkent.
6. World Bank. (2024). *Uzbekistan Economic Update: Navigating Headwinds*. Washington, D.C.
7. Mishkin, F. S. (2019). *The Economics of Money, Banking, and Financial Markets*. 12th Edition. Pearson.
8. Alimov, R. H. (2022). Moliyaviy savodxonlik va uning aholi farovonligini oshirishdagi o'rni. *"Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar"* ilmiy elektron jurnali, 4, 112-120.